

## **De Moderne Devotie in Zwolle**

Op 25 juli 1471 overleed in het klooster op de Agnietenberg bij Zwolle onze stadgenoot Thomas afkomstig uit Kempen, gelegen in Niederrhein in het tegenwoordige Duitsland, op de respectabele leeftijd van 91 jaren.

Op 20 juli jongstleden werd in Kempen dit feit op bescheiden wijze herdacht door middel van verschillende activiteiten georganiseerd door de Thomas-Verein (1993). Het 'Thomasherdenken' was daar in Kempen de laatste jaren enigszins in de versukkeling geraakt; een nieuwe impuls kon dus geen kwaad zo meenden de organisatoren in Thomas' geboortestad.

Overigens is het wel eens anders geweest. Was er in de zestiger en zeventiger jaren in Zwolle, waar Thomas van Kempen praktisch zijn gehele werkzame leven verbleef, nauwelijks enige interesse voor het culturele en geestelijke erfgoed van Thomas en zijn medebroeders, sterker nog, er waren stromingen, die toen de overtuiging uitdroegen dat Thomas' ideeën volstrekt achterhaald waren. In Kempen daarentegen mocht Thomas van Kempen of Thomas a Kempis, als wij de Latijnse schrijfwijze hanteren, zich in een grote belangstelling verheugen.

Nu lijken de rollen omgekeerd te zijn. Zwolle kent sinds 1988 zijn oecumenische *Stichting Thomas a Kempis* en heeft zijn Hogeschool *Windesheim* van christelijke signatuur, zijn rooms-katholiek *Thomas a Kempis College*, het christelijk *Agnieten College*, de rooms-katholieke basisschool *Geert Grote*, de harmonie en fanfare *Thomas a Kempis*, er is een *Thomas a Kempisstraat* (waar de gemeente Zwolle met een hardnekkigheid, die bevreemding wekt, weigert het accent-grave op de a te verwijderen) plus een hele wijk met straten genoemd naar Thomas en zijn devote al dan niet tijdgenoten.

Zwolse ontwikkelingen van meer recente datum zijn de vorming van een *Thomas a Kempisparochie*, vrucht van een fusie in 2001 van de rooms-katholieke parochies hier ter stede, een compositie van de hand van de componist en oud-directeur van het Conservatorium Zwolle, Jacques Reuland, getiteld *Thomas a Kempis in Monte Sancte Agnetis*, dat in 2005 in Zwolle zijn première beleefde. Telt u daarbij op een tweetal plastische kunstwerken, één in het gemeentehuis door Jan Snoeck vervaardigd onder de naam *Imitatio* en één aan de buiten-gevel van het Dominicanenklooster in de vorm van een beeld van Thomas door de Zwolse beeldhouwer Tom Waterreus ter vervanging van een ouder exemplaar en waar Thomas te zien is zittend op zijn sokkel en minzaam neerkijkend op het mensengewoel beneden in de Assendorperstraat. Tenslotte nog een bericht uit de literaire hoek. Ben Louwse, docent aan de Christelijke Hogeschool Windesheim, schreef een boek *Imitatio*, een historische roman over Thomas a Kempis, dat dit voorjaar verscheen. Voorwaar een staalkaart van diverse kunst disciplines en maatschappelijke geledingen, die zich hebben laten inspireren door Thomas van Kempen. En om te onderstrepen dat wij nog lang niet aan het eind van ons Latijn zijn; vandaag en morgen staan Zwolle en ook Kampen bol van de happenings rond het thema 'Roots, Reli, Rage', dat vanavond in de Onze Lieve Vrouwebasiliek van

start zal gaan. Prof. Anne van der Meiden zal daar dan in zijn openingswoord ingaan op de relatie Moderne Devotie en de 'religie van de Saksen'.

Thomas van Kempen behoort tot de belangrijkste vertegenwoordigers van de laat-middeleeuwse vernieuwingsbeweging, de Moderne Devotie, waarvan Geert Grote (1340-1384) de initiator is geweest. Het bijvoegelijk naamwoord 'moderne' geeft aan dat men breken wilde met de oude levenswijze en de weg naar een eigentijdse vroomheid wilde inslaan. De Moderne Devotie-beweging past in het patroon van meerdere vernieuwings-bewegingen, die in die tijd in Europa opgeld deden. Echter deze manifesteert zich op een krachtige wijze met een uitstraling op Europees niveau. De wortels ervan vindt men bij de middeleeuwse armoedebeweging ondermeer bij de begijnen. Een beweging van kerkelijk en maatschappelijk betrokken leken, die zijn oorsprong heeft in de omgeving van Luik in de 13<sup>de</sup> eeuw. Doel van de beweging van de Moderne Devotie ook wel *Vernieuwde Innerlijkheid* was om kerk en maatschappij, die beide aan veruiterlijking en materialisme ten prooi gevallen waren, gezond te maken door opbouw van persoon en gemeenschap. Terugkeer naar de bronnen van het christendom (herbronning dus), een sobere levensstijl, werken aan en ordening van een gezond, innerlijk geestelijk leven en dat alles als noodzakelijke voorwaarde om vandaar uit dienstbaar te zijn voor de gemeenschap. Kort gezegd innerlijk orde op zaken stellen om vandaar ordenend op de omgeving werkzaam te kunnen zijn. Onze beroemde schoolmeester, Johan Cele, rector van de Zwolse stadsschool is er een mooi voorbeeld van. Zijn onderwijshervorming was een praktische vertaling van de opvoedingsidealen voortvloeiend uit het door hem en Geert Grote gehanteerde mensbeeld.

Het middel waarnaar de Moderne Devoten grepen was een beproefd middel, namelijk het stichten van religieuze gemeenschappen. Deze waren echter - in eerste instantie - geen kloostergemeenschappen, maar vrije leefgemeenschappen. Lekengemeenschappen, waar niet de drie bekende kloostergeloften: armoede, gehoorzaamheid en ongehuwd blijven werden afgelegd, hoewel sommige later wel tot kloosters werden omgevormd. De Agnietenberg en Diepenveen zijn er voorbeelden van. Zij zijn als Broeders en Zusters van het Gemeenschappelijke Leven begonnen.

Wanneer Geert Grote in de laatste tien jaar van zijn leven - hij overlijdt op 44-jarige leeftijd in Deventer op 20 augustus 1384 tijdens een pestepidemie - zijn ideeën heeft uitgewerkt en uitgedragen en zijn confraters Florens Radewijnsz en Johan Brinckerinck het werk voortzetten, ontwikkelt in het Sallandse Zwolle zich al gauw tot een tweede centrum van de Moderne Devotie, naast Deventer.

Al in 1384 ontstaat er een kleine lekencommunititeit onder leiding van Johan van Ommen aan de Praubstraat. In de kelder van het huidige pand Praubstraat 14 trof men in 1986 de resten van *Het eerste huis van de Moderne Devoten in Zwolle* aan. De kleine communititeit in dit eerste huis van Broeders van het Gemene Leven wordt later verplaatst naar de Nemelerberg (thans Agnietenberg), waarbij Geert Grote adviseert over de vestigingsplaats, wanneer hij in het vroege voorjaar van 1384 Zwolle bezoekt en op aandrang van het Zwolse convent poolshoogte neemt op de Nemelerberg. Later ontwikkelt zich uit dit broederhuis na enig geharrewar met het stadsbestuur het klooster van reguliere koorheren van Augustinus, dat zich in 1398 aansluit bij het Kapittel van Windesheim. Als gevolg van die overgang van

broederhuis naar klooster splitst zich een groep af onder leiding van Johan van Ommen die een nieuw broederhuis (fraterhuis) bij Vollenhove vestigt. Intussen ontwikkelt zich vanaf 1394 (opgeheven 1592) naar Deventer voorbeeld, een nieuw fraterhuis in Zwolle bestaande uit het *Rijken-* en *Armen-Fraterhuis* en toegewijd aan Sint Gregorius, patroon van leraren, koorzangers en scholieren. Aan dit huis zijn een tweetal convicten verbonden. Een deel van de leerlingen van de stadsschool van Johan Cele vindt hier onderdak. Na de schooluren (de buitenschoolse opvang zouden wij tegenwoordig zeggen!) werden de leerlingen in deze convicten opgevangen, begeleid bij hun huiswerk, ontvingen een vergoeding voor het afschrijven van teksten (het zogenaamde zakcentje) en mede via de collatiemethode werden de scholieren tot verantwoordelijke burgers volgens de idealen van de Moderne Devoten gevormd. Behalve de inkomsten uit de schoolgelden, (voor wat betreft het Rijken-Fraterhuis, hadden de fraters inkomsten uit het schoolgeld, de arme scholieren studeerden met een beurs) verkregen de fraters inkomsten door het kopiëren van handschriften, die in hun scriptorium in opdracht werden uitgevoerd. Wat de handschriftenproductie betreft verwijs ik u naar het schitterend uitgegeven proefschrift uit 1995 van Lydia Wierda over *laat-middeleeuwse handschriften uit de IJsselstreek*.

Een grote bloeiperiode beleefde het Zwolse fraterhuis in de eerste helft van de 15<sup>de</sup> eeuw ten tijde van Johan Cele en Dirc van Herxen, rector van het fraterhuis. Voorts is de invloed van Zwolle op andere plaatsen groot geweest. Vanuit Zwolle werden, afgezien van de Agnietenberg, elders zeven nieuwe huizen gesticht (Albergen, Hulsbergen, Den Bosch (2), Doesburg, Groningen en Harderwijk).

Eveneens van belang was de stichting van huizen van Zusters van het Gemene Leven, de vrouwenconventen. Ingrid Wormgoor publiceerde hierover in het Zwols Historisch Tijdschrift van 2001. Zij bespreekt de stichtingsrelaties en de bestaansbasis van deze gemeenschappen en noemt : het Caecilia- of Kinderhuis (1389), het Gertrudis- of Kadeneterhuis, (1390), Agnesconvent of Maetklooster (1397), Agathaconvent of Wytenhuis (1404), Mariënbosch of Buschklooster (1401). Hoe het dagelijkse leven in de vrouwenconventen zich voltrok was niet zozeer het doel van haar publicatie. Daarover is wel het een en ander bekend. Nieuw is het studieterrein rond de muziekpraktijk in de devote kringen. Ulrike Hascher heeft met haar dissertatie *Gesungene Innigkeit*, verschenen in 2002, een nieuw onderzoeksgebied ontsloten, dat wellicht nog vele interessante gegevens zal opleveren.

Evenals dit het geval is bij de fraterhuizen, zien wij later in de tijd ook bij sommige vrouwenconventen de behoefte ontstaan om een meer beschouwend leven te gaan leiden. Zo worden het Maetklooster en het Buschklooster later kloosters van reguliere kanunnikessen en nemen zij de regel van Augustinus aan. Hierdoor kreeg de Moderne Devotie een nieuwe stevige pijler onder zijn beweging. Wij tellen er dan vier: de in 1395 gevormde kloosterfederatie het *Kapittel van Windesheim*, de *devote huizen van de broeders en zuster, individuele burgers* die het gedachtegoed van Vernieuwde Innerlijkheid een warm hart toedroegen en last but not least moeten genoemd worden de tertianen en tertiarissen (derde ordelingen) van Franciscus, die sterk onder invloed stonden van de Moderne Devotie, zoals o.a. professor Koen Goudriaan van de VU heeft aangetoond.

Al met al is het uitstralingseffect van de geest van de Moderne Devotie vanuit de primaire centra Deventer en Zwolle destijds groot geweest. Een geest van vernieuwing die een periode van 175 jaar omspannt. In een binnenkort te verschijnen boek over het vroegere cisterciënzer-klooster Sibculo gelegen ten noorden van Vriezenveen, dat in 1406 begonnen is als huis van Broeders van het Gemene Leven is de geest van de *Devotio Moderna* aanwijsbaar in de *Colligatie van Sibculo*. Dat was in de late middeleeuwen, binnen het grote ordesverband van de cisterciënzerkloosters in Nederland een eigen kloosterverband met als moederklooster Galilea Maior te Sibculo.

Ton Hendrikman  
Zwolle, september 2007